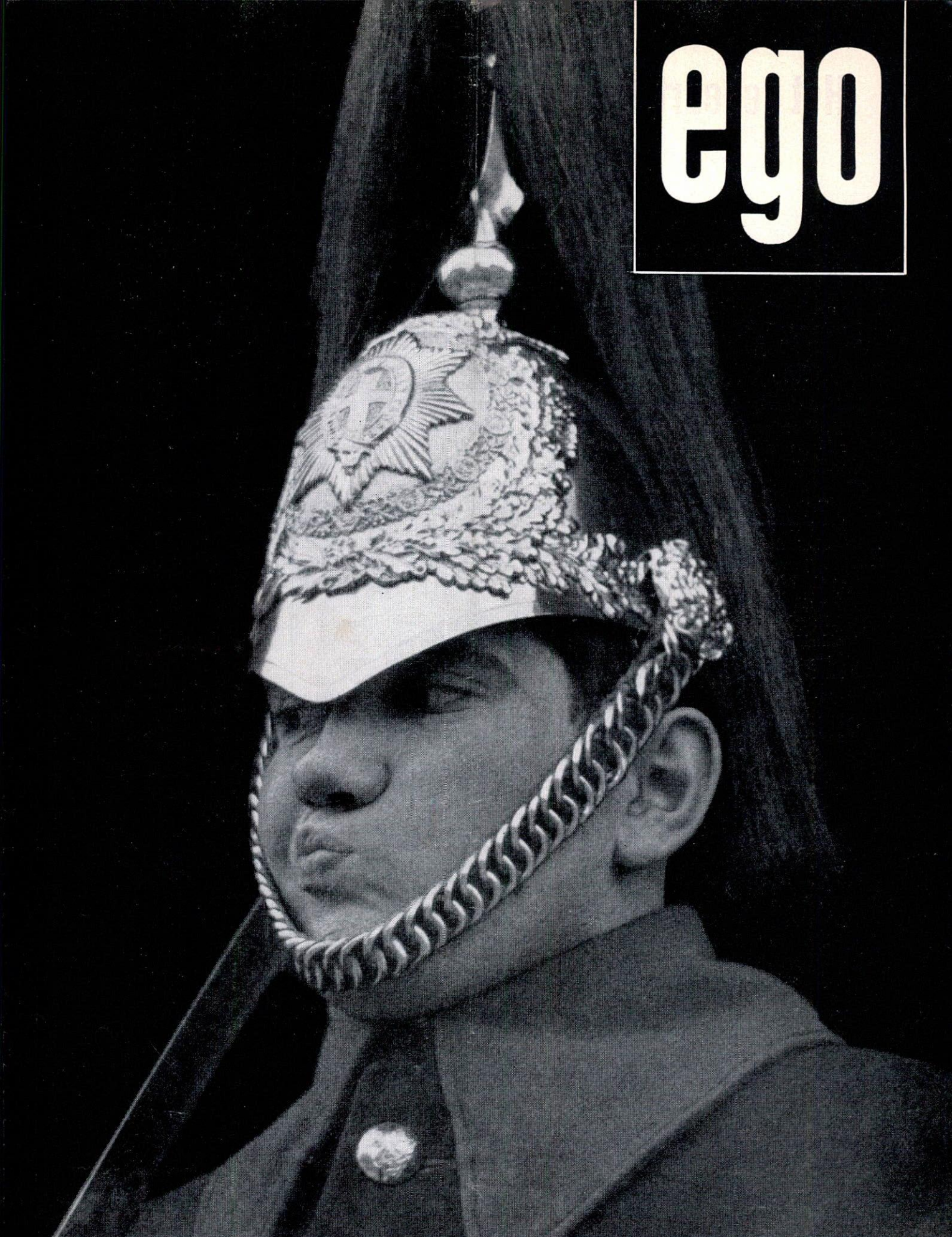

ego

DEZE MAAND

Nico Haasbroek: **Willem de Ridder**. Pagina 3

Bert Vuijsje: **Nederlandse avant-garde**. Pagina 11

Dick Zaal: **'Horrible Tango'**. Pagina 14-15

Het gebeurt, helaas!

De lezers vinden in dit nummer een ingezonden stuk van de kolonel D. B. W. van Ardenne waarin deze ingaat op het redactie-artikel van ons januari-nummer. Kolonel Van Ardenne maakt mij in zijn stuk enkele verwijten waartegen ik me hier graag wil verweren. De lezers doen er dus goed aan om eerst zijn ingezonden stuk goed te lezen.

Hij verwijt mij dus:

1. Dat ik het reëel heb genoemd dat militairen krijgsgevangenen mishandelen en vreedzame dorpsbewoners over de kling jagen.
2. Dat ik me op de realiteit verkijk als ik misdaden zonder meer koppel aan soldaten en het bedrijven van misdaden beschouw als een beeld van de werkelijkheid voor het doorsnee gedrag van de mensheid.

Tot zover de verwijten die men dus in het stuk van kolonel Van Ardenne kan terugvinden.

Nu is de vraag: wat heb ik nu eigenlijk geschreven?

Mijn artikeltje in het januari-nummer was een reactie op ingezonden stukken die ons verweten dat we op de voorplaat van het november-nummer een stierengevecht hadden afgebeeld.

Ik schreef letterlijk: 'Moeten we op onze voorplaten uitsluitend mensen afdrukken met welwillende en vreedzame bedoelingen? We willen mensen laten zien. Moeten we er dan onze ogen voor sluiten dat mensen primitief, wreed en agressief zijn? Een plaat van soldaten die krijgsgevangenen martelen of vreedzame dorpsbewoners over de kling jagen geeft ook een reëel beeld van wat mensen elkaar aandoen. Misschien publiceren we een volgende keer zo iets.'

De strekking van mijn stuk was: mensen zijn niet alleen welwillend en vriendelijk maar ook wreed en agressief.

Ik geloof nog steeds dat dat een reëel beeld is nl. een beeld dat overeenkomt met de werkelijkheid. Ik heb in het geheel niet beweerd dat de misdaad normaal is voor de doorsnee-burger maar wel dat ook in die doorsnee-burger wreedheid en agressiviteit aanwezig zijn, al leidt dat dan ook, gelukkig, slechts in een betrekkelijk klein aantal gevallen tot misdaden.

Juist omdat ik als humanist meen dat de mens het moet hebben van eigen krachten en mogelijkheden weiger ik de ogen te sluiten voor de kwade kansen die in de mens en in de mensheid op de loer liggen. Slechts uiterste waakzaamheid en voortdurende inspanning zullen het kwaad in de wereld in bedwang kunnen houden. Wie het anders ziet, loopt m.i. in zijn goedaardig optimisme een goede kans opnieuw te belanden bij bestialiteiten zoals we die in het jongste verleden hebben gekend.

En nu de soldaten! Ik heb ook niet beweerd het reëel te vinden dat soldaten krijgsgevangenen martelen, ik heb slechts beweerd (als voorbeeld) dat het reëel is in die zin dat het gebeurt.

En dat ontkent, meen ik, kolonel Van Ardenne niet. Hij zegt alleen: 'het zal helaas wel eens voorkomen'.

Moeten we aan de oorlog in Vietnam herinneren, aan wat, ook met krijgsgevangenen, gebeurd is in de Tweede Wereldoorlog? Of wil kolonel Van Ardenne liever terug gaan naar onze eigen, glorie-volle, tachtigjarige oorlog? En hoe lang is de oorlog in Algerije geleden?

Het is tegen alle redelijkheid en menselijkheid in maar het gebeurt, helaas, wel!

En meer heb ik niet willen beweren!

H. LIPS

ego

*Maandblad van de humanistische
geestelijke verzorging voor militairen*

*No. 12 — maart 1968
6de jaargang*

Redacteur: H. Lips, Hoofdraadsman

Adres redactie en administratie:
*Bureau Hoofdraadsman,
Coornherthuis, Hoofdstraat 84,
Driebergen
telefoon 03438 — 2878*

Vaste medewerkers:

Nico Haasbroek
Wim Jesse
Henk J. Meier
Bob van Opzeeland
Bert Vuijsje
Tom Weerheijm
Dick Zaai

Abonnementsprijs: f 6,— per jaar, te
storten op postgirorekening 480414
t.n.v. Hoofdraadsman Humanistische
Geestelijke Verzorging te Driebergen

Militairen ontvangen het blad op
aanvraag zonder betaling

Bij de voorplaat:

*Jeuk hebben en je niet mogen be-
wegen! Vreselijk! Zoiets kan alleen
een 'bewaker' van Buckingham
Palace in Londen overkomen!*

Hitweek's Willem de Ridder

'Gisteravond heb ik mij weer eens vermaakt met het walgelijke VVD-spel Monopoly. Ik heb kans gezien om met één straat te winnen.' Willem de Ridder (zie foto) is samensteller van het vakblad voor twieners, Hitweek, de laatste tijd hardnekkig Witheek genoemd. De oplaag van deze vrolijke, kleurrijke krant schommelt rond het magische getal dertig duizend. Volgens een onlangs gehouden onderzoek bereikt Hitweek echter ongeveer tien maal zo veel lezers. Hitweek is de enige tegenhanger van het zouteloze tienervoer, zoals Muziek Expres en Teenbaet.

Willem de Ridder is behalve samensteller van Hitweek:

- Medeorganisator van het gigantische popfestival in Rome, dat voorlopig van eind februari verschoven is naar het voorjaar. Aan dit festival doen alle grote Engelse en Amerikaanse groepen mee: The Who, The Cream, The Crazy World of Arthur Brown, The Byrds, Country Joe and the Fish enzovoort.

- Voorzitter van 'Eldorado', de Hoepla-omroep. Eldorado noemt zich de reactie op de fatsoensjagerij. Als het lukt (10.000 leden en toestemming van de minister) zal Hoepla over enige tijd weer terugkeren op het scherm. De radiozendtijd zal goeddeels gevuld worden met de beste (veelal geweerde) popmuziek.

Terwijl Willem de Ridder enkele kleine klusjes opknapt staat hij mij te woord. Hij verzoekt — teneinde een sfeerteekening te vergemakkelijken — een stemmig achtergrondmuziekje op te zetten. De redactieruimte, helemaal behangen met de meest vreemdsoortige affiches, gonst, ook al is het zondagmiddag, van bedrijvigheid. Er werken drie mensen: Marjolein, Willem's grote steun en toeverlaat is bezig met de brievenpagina; ergens in de hoek zit een mannetje ijverig een schoolkrantje in elkaar te draaien en naast mij een naar koffie snakkende Willem. Gevraagd naar zijn ouderdom, ontspint zich een levendige discussie. Is hij nu zes- of zevenentwintig. Na enig druk beraad brengt een paspoort uitkomst. Willem de Ridder is zevenentwintig Gelukkig maar.

Open redaktie

Hitweek voert een open redactiebeleid. Iedere bijdrage wordt ongewijzigd opgenomen. In de brievenrubriek schrijven de twieners doorgaans zoals 'jongens onder elkaar' praten.

Willem de Ridder: 'Dat open-systeem bevalt ons goed. Er valt namelijk niets te censureren. Uiteraard schiften we wel eens in stukken die te lang zijn of te rancuneus. Eén keer hebben we met de drukker overhoop gelegen, omdat we het Telegraaf-lettertype in onze kop hadden gestopt. Maar eigenlijk kunnen we alles schrijven omdat we van niets of niemand afhankelijk zijn. Ik geloof, dat je kunt stellen dat Hitweek als eerste een

dergelijke vorm van journalistiek bedreef. Later kwamen de witte krantjes (provo) en die deden hetzelfde.'

'Het maken van een weekkrant is in Nederland een ramp. Je hebt nauwelijks vat op de verkoop. Je stuurt een bundeltje Hitweek naar de grossiers en die komen dan na een maand en soms wel een jaar ongeopend terug. Van de losse verkoop door wederverkopers zijn we afgestapt omdat de PTT-tarieven te hoog opliepen. Je moest één gulden vijf en zeventig op een pakket toeleggen en was de wederverkoper bij voorbeeld niet thuis, dan kwam het pak retour.'

Marjolein vertelt: 'Willem en ik zijn er dit jaar voor het eerst drie dagen met vakantie tussen uitgegaan. De eerste dag kwamen we tot Amersfoort, maar daar was geen hotel. De tweede dag hebben we in Grollo een verdrietige beatmuzikant getroost en aan het eind van de derde dag hebben we in Utrecht een handje geholpen met de voorbereiding voor de love-in 'Flight to the lowlands'.

Pop taboe

Willem: 'Wij zijn er eigenlijk mee begonnen om het respect voor de populaire muziek wat op te vijzelen. Voorheen was pop een verboden gebied dat slechts door nozems, pleiners en dijkers betreden werd. Hitweek is zich serieus er mee bezig gaan houden.'

Is een gedegen ondergrond een vereiste voor het leveren van pop-kritiek?

'Nee, het lijkt me eerder een rem. Natuurlijk kan enige vakkenis verhelde-

rend werken, maar je moet wel ijzersterk zijn, wil je ontsnappen aan de terreur van de mensen op het Conservatorium. Kijk maar eens naar de beschouwingen van de resencenten in de dagbladen. Dat is meestal onpruimbare wartaal. Wij proberen helder en origineel te zijn. Als wij een plaat bespreken proberen we de sfeer onder woorden te brengen. Dat is het belangrijkste. Je kunt zeggen dat sfeer voortvloeit uit een gevoel dat een heleboel anderen ook hebben. Er is sprake van herkenning en identificatie. Verder vergelijken we een plaat altijd met z'n voorloper(s) of met platen waarop soortgelijke muziek staat. Er is overigens zo'n krankzinnige toevloed van nieuwe platen, dat je zo wie zo een selectie moet toepassen.'

Drugs gemeengoed

'Twee jaar geleden werd de muziek waarvoor het gebruik van drugs vaak de inspiratiebron was, verboden. Nu merken de platenmaatschappijen dat boycotten zinloos is. Op de lijst van de beste elpees in het afgelopen jaar staan vrijwel alleen maar platen uit de Underground-wereld. De tendens van de West-Coast en de Underground zal verder doorzetten. Verschillende platen zijn bewust afgestemd op de rokers. Een opname van 'Country Joe and Fish' bevat een regelrechte LSD-commercial. Luister trouwens ook naar de nieuwste Stones-muziek. Negentien acht en zestig wordt het jaar van het meer weke, zwevende werk.'

NICO HAASBROEK

Ik heb op 18 februari in een radio-uitzending van het Humanistisch Verbond een korte causerie gehouden onder bovenstaande titel. Het is niet mijn bedoeling om hier op schrift nog eens te herhalen wat ik toen voor de microfoon heb gezegd. Veel meer wil ik trachten de tegenstelling die in genoemde causerie naar voren trad wat nader te beschouwen.

In Nederland heeft ongetwijfeld een geweldige groei plaats van het aantal mensen dat zichzelf humanist noemt. Zullen niet daardoor allerlei verschijnselen van massaliteit die in strijd met de al-oude humanistische wil tot individualisme zijn ook in humanistische kringen de overhand gaan krijgen? Kortom zal de groei van het aantal humanisten op den duur niet een aantasting betekenen van wat historisch altijd onder humanisme is verstaan? Dat was het probleem dat ik, in het kort, voor de radio heb gesteld.

Margriet-enquête

In de eerste plaats kan nu natuurlijk de vraag worden gesteld: Hoe kom je er aan dat het aantal humanisten in Nederland zo zou toenemen? Ik moet toegeven: dat heb ik niet van mezelf. In het boekje het 'Humanistisch Verbond' dat met Kerstmis door mijn bureau is uitgegeven blijkt dat het aantal georganiseerden humanisten in het Humanistisch Verbond en de vereniging Humanitas tezamen ten hoogste 35.000 bedraagt. Voorlopig is dat, na twintig jaar werken, nog geen aantal om over naar huis te schrijven.

Het damesblad Margriet is echter vorig jaar zo vriendelijk geweest om een wetenschappelijk bureau een uitgebreid onderzoek te laten instellen naar de kerkelijke gezindte van de Nederlandse bevolking. Uit dat onderzoek zijn merkwaaardige cijfers naar voren gekomen! Er bleek uit dat 35 pct. van ons volk zich rekent te behoren tot de katholieke kerk, 20 pct. tot de hervormde en 8 pct. tot de gereformeerde kerk. Verder zijn er 4 pct. die verdeeld moeten worden over allerlei kleine groeperingen en dan is er tenslotte een aantal van 33 pct. dat van zichzelf opgeeft buitenkerkelijk te zijn. Een derde deel van ons volk, d.w.z. ruim vier miljoen mensen, is dus buitenkerkelijk. Aan die buitenkerkelijken heeft het onderzoekende bureau gevraagd of ze zich rekenden tot de humanisten en een kwart heeft die vraag bevestigend beantwoord.

Dat voert dus tot het respectabele aantal van een miljoen humanisten in Nederland.

Ik voeg er haastig aan toe, dat dan alles is meegeteld, vanaf de baby aan de moederborst tot aan de stokoude grijsaard, die reeds, zoals de uitdrukking luidt, met één been in het graf staat. Maar dat is natuurlijk ook gedaan bij het

EEN MILJOEN HUMA- NISTEN

door H. Lips

tellen van de katholieken en protestanten. Daarom alleen al behoort men met dit soort cijfers met een beetje voorzichtigheid om te springen.

Dat miljoen humanisten zou dus 8 pct. van onze bevolking zijn. Merkwaaardig is misschien dat op het ogenblik het aantal dienstplichtige militairen dat zich vrijwillig heeft opgegeven voor de humanistische geestelijke verzorging in de strijdkrachten 4500 bedraagt. Ik maak me sterk dat dat ook ongeveer 8 pct. van het totaal aantal diensplichtigen is. Het lijkt me wel zeker dat de groei van het aantal mensen dat zich humanist noemt of, zoals in de strijdkrachten de niet-godsdienstige humanistische verzorging verkiest boven de godsdienstige verzorging, te danken is aan het bestaan van het Humanistisch Verbond, dat sinds 1946 in een grote verscheidenheid van activiteiten aan het begrip humanisme meerdere bekendheid heeft gegeven.

Gevaar van institutionalisering

Gezien het feit dat er nog een groot aantal buitenkerkelijke mensen is tot wie het begrip humanisme niet is doorgedrongen mag men wel aannemen dat, bij voldoende en juiste activiteiten, het aantal zich noemende humanisten zich nog belangrijk kan uitbreiden, zoals ook in de strijdkrachten het aantal deelnemers

aan de humanistische geestelijke verzorging nog heel wat groter kan worden. Je zou zeggen dat dat een humanist slechts tot vreugde kan strekken. Toch moet ik bekennen dat ik voor mezelf een aantal vraagtekens zet en dat ik met een zekere huivering tegen dat getal van een miljoen humanisten zit aan te kijken.

Eén van de grote gevaren van onze huidige maatschappij acht ik het verschijnsel van de grote machtsconcentraties, van de gigantische organisaties en van de dominerende instituten. We zien dat verschijnsel practisch op ieder terrein van het maatschappelijk leven, in de godsdienst, in politiek en vakbeweging, in pers, radio en televisie en evenzeer in de sport. Om dan nog maar te zwijgen van het bedrijfsleven! In al die concentraties, in deze institutionalisering van het openbare leven komt de individuele mens niet of nauwelijks aan bod. De leiders van de grote politieke partijen en vakbonden spreken namens hun leden, de grote bazen in de sportbonden regeren vanuit den hoge, op en achter het scherm van de televisie-clubs worden beslissingen genomen en meningen gedistribueerd, de meeste kranten stoppen hun abonnees vol met commentaar en laten daarbij vriendelijk en welwillend een heel klein hoekje ergens over voor 'meningen van lezers'.

Hier en daar probeert men de schijn van werkelijk overleg, alsof die uitgesproken meningen via een gecompliceerd organisatiepatroon langzaam van beneden af naar boven zijn gekomen, op te houden, maar iedereen weet dat dat flauwekul en boerenbedrog is. We worden geregeerd, geestelijk, economisch, politiek en cultureel door de enkele honderden managers die de weg naar boven hebben gevonden. Ik verwijt daarbij niemand iets, ik weet dat ik aan het verschijnsel even schuldig ben als anderen en ik kan ook nauwelijks een alternatief aangeven. En toch heb ik altijd gehoopt en geloofd dat het humanisme dat alternatief zou zijn.

Humanisme is individualisme

Als er iets van het humanisme kan worden gezegd dan is het dat het een vorm van individualisme is. Ik weet dat deze zinsnede stormen van protest kan ontketen, van humanisten en anderen. Maar ik waag het erop want het is voor mij essentieel. Nu heeft het woord individualisme tegenwoordig reeds zo'n slechte klank gekregen dat velen er niets anders dan eigengereidheid of zelfs egoïsme onder verstaan. Dan wordt het natuurlijk een verwerpelijke zaak. Maar individualisme is in wezen iets geheel anders n.l. het verlangen en de wil tot geestelijke onafhankelijkheid en daarbij aansluitend de gedachte dat het maatschappelijk helemaal niet zo vanzelfsprekend is dat de enkeling zonder meer heeft te wijken voor de collectiviteit. Het

is duidelijk dat absoluut doorgevoerd individualisme waanzin is. Individuen kunnen slechts bestaan door hun onderlinge samenhang. Voor praktisch iedere vorm van bestaan hebben we als mens onze medemens nodig.

Daarom zal er in iedere samenleving altijd een spanning bestaan tussen individu en collectiviteit. Misschien kan zelfs worden gezegd dat het juist die spanning is die een samenleving een dynamisch karakter kan geven.

Mijn bezorgdheid is nu juist dat in deze eeuw de volstrekte overwinning van het collectivisme voor de deur schijnt te staan. En dan bedoel ik bepaald niet alleen op de zuiver collectivistische tendenzen, zoals men die vindt in fascisme en communisme maar evenzeer op het collectivisme zoals men dat vindt in het bruisend nationalisme in de nieuw opkomende staten en evenzeer op de steeds sneller om zich heen grijpende collectivisatie in de zgn. Westerse beschaving. Tegen dat ons haast verpletterend geweld, dat dus evenzeer van binnen als van buiten komt, heb ik het humanisme altijd als een weerstand en een bevrijding gezien.

In het humanisme is altijd het individu centraal gesteld, niet als een geïsoleerd wezen of als een egoïst, maar als drager van de kwaliteiten waarvan de wereld het uiteindelijk moet hebben, als drager van intelligentie en liefde, als drager van vrijheid en verantwoordelijkheid. Het humanisme is individualisme in deze zin, dat het individuen zó wil inspireren dat de beste krachten van intelligentie, liefde, vrijheid en verantwoordelijkheid in hen oprijzen. Dat kan natuurlijk slechts in samenhang met andere individuen en zal dus ongetwijfeld tot gemeenschap leiden. Maar dan tot gemeenschap waarin het respect voor de individuele mens als levend besef aanwezig is. Daarom zal het humanisme ook in deze tijd weerstand moeten bieden aan de voortschrijdende collectivisering en institutionalisering. Het spreekt vanzelf dat dan een opkomende institutionalisering in het humanisme zelf een dodelijk gevaar is.

Het Humanistisch Verbond

Het is het risico dat we bij de oprichting van het Humanistisch Verbond, nu ruim twintig jaren geleden hebben genomen, dat we een weg zouden moeten vinden om de begrippen organisatie en institutionalisering in een zekere harmonie tot het begrip humanisme te brengen. Het is de vraag of we destijds niet wat te gemakkelijk aan de zaak hebben getild.

Een humanistische organisatie was ook zo broodnodig! Tienduizenden mensen waren losgeraakt van kerk en godsdienst en zochten naar nieuwe wegen, in het zgn. christelijk Nederland werd de niet-kerkelijke als een soort tweede-rangsbu-

ger in geestelijk opzicht beschouwd, duizenden buitenkerkelijken verkeerden vaak in persoonlijke geestelijke nood zonder ergens hulp of steun te kunnen vinden.

Het is de grote verdienste van het Humanistisch Verbond dat het aan deze toestand radicaal een einde heeft gemaakt. Het heeft duizenden buitenkerkelijken nieuwe wegen gewezen naar een zinvolle opvatting van het menselijk bestaan, het heeft duidelijk gemaakt dat de niet-kerkelijke mens in de Nederlandse samenleving ook op geestelijk gebied meetelt en in de vele vormen van geestelijke verzorging en maatschappelijk werk die na de oorlog op humanistische basis zijn ontstaan kunnen buitenkerkelijken, als ze dat zelf willen, een redelijke steun en hulpverlening vinden.

Bovendien kan worden gesteld dat de aanwezigheid van een georganiseerd humanisme ook de kerkelijke mensen opnieuw aan het denken heeft gezet over de menselijke mogelijkheden. De humanisering in het kerkelijk leven is ongetwijfeld mede beïnvloed door de aanwezigheid van een niet-godsdienstig humanisme. Dat alles is niet gering en toch is het voor mij niet voldoende. Ik koester nl. de vrees dat zich binnen het humanisme nu ook zelf een proces van institutionalisering aan het voltrekken is.

Het Humanistisch Verbond heeft zoveel werk kunnen verzetten en zoveel invloed kunnen uitoefenen door de opbouw van een sterk centralistische organisatievorm die, hoe democratisch ook georganiseerd, het beeld geeft van een oppermachtig centraal apparaat met betrekkelijk zwakke lokale gemeenschappen en een gemis aan spontane individuele actie. Wat provo's en anderen de laatste vijf jaar wél is gelukt, het spontane individuele protest tegen een massaliserende samenleving is in het Humanistisch Verbond nauwelijks aan de orde. Het is m.i. dan ook geen toeval dat de provo's toen ze de eerste tekenen van institutionalisering in hun eigen rijen bemerkten zich onmiddellijk hebben ontbonden.

Nu kan men tegenwerpen: ja, dat kan een groep jongeren zich gemakkelijk veroorloven. Ik weet dat en ik begrijp dat het Humanistisch Verbond op deze wijze niet kan reageren. Maar benauwend is het zeker dat het Humanistisch Verbond, en ik meen als gevolg van de door mij aangegeven verschijnselen, inderdaad veel te weinig vat heeft op de generaties van jonge mensen. Wie als humanist de leeftijdsgrenzen van de leden van het Humanistisch Verbond bekijkt, slaat de schrik om het hart. Dat het in de kerken niet veel beter ligt is dan maar een schrale troost.

Decentralisatie

Ik meen dat de oplossing van het door

mij genoemde probleem op de volgende wijze zou moeten worden gezocht. Het Humanistisch Verbond zal in de komende jaren haar kracht moeten zoeken niet in de intensivering van het centrale apparaat maar in de versterking van de lokale gemeenschappen. En daar zal niet een soort evangeliserend humanisme aan de orde moeten komen maar een deelname aan het plaatselijk geestelijk, cultureel en maatschappelijk leven op een zodanige wijze dat van een werkelijke humanistische inbreng sprake is d.w.z. zo dat een beroep wordt gedaan op het meedenken van individuele personen, op het veroveren van eigen meningen en opvattingen, op de opbouw van een verantwoord individualistisch levensklimaat. Daarbij zal het protest ook tegen de plaatselijke institutionalisering zeker mede een rol moeten spelen maar voor alles heeft het humanisme tot taak mensen aan te moedigen tot het gebruik maken van hun vrijheid en verantwoordelijkheid.

Het heeft daarom ook zo weinig zin om te streven naar gemeenschappelijke, humanistische opvattingen op allerlei gebied zodat daarover zgn. humanistische uitspraken t.a.v. Nederlandse volk kunnen worden gedaan. Laat men ronduit en met nadruk toegeven dat humanisten, juist op grond van hun individualistische instelling, zich niet wensen te binden aan allerlei vage en algemene uitspraken maar dat ze wel voor zich zelf kunnen spreken. Het zou wenselijk zijn dat humanisten individueel en in kleine groepen, gedreven door hun humanistische idealen, hun opvattingen en inzichten uitspreken zodat het Nederlandse volk duidelijk wordt dat er een rijke variatie van opvattingen over allerlei problemen in humanistische kring aanwezig is. Eerst dan zal men ons weer herkennen in wat we uit den aard van ons wezen zijn; mensen die prijs stellen op geestelijke onafhankelijkheid en op het dragen van onze eigen, individuele verantwoordelijkheid.

Rustig blijven bestaan

Dat behoeft ons als humanisten niet uit elkaar te drijven, het Humanistisch Verbond kan er rustig om blijven bestaan, maar het zou zich sterker dan in het verleden moeten hervormen van een organisatie waarin gezamenlijk meningen worden gevormd en gestroomlijnd tot een inspiratiebron voor persoonlijk, individueel denken en handelen. Want wie zoekt naar de identiteit van de humanisten zal deze toch moeten vinden in het feit dat een humanist een vrij, onafhankelijk maar tegelijkertijd verantwoordelijk mens wil zijn. Eerst als het Humanistisch Verbond zo tot ontwikkeling komt zullen we de groei van het aantal humanisten tot een miljoental zonder vrees onder ogen kunnen zien.

Krijgstucht op een keerpunt (slot)

● Straffen voor officieren en onderofficieren.

Gelukkig zijn niet alle, ook niet de meeste, 'ontsporingen' van soldaten het gevolg van onvoldoende leiderschap van het kader, van gebrekkige organisatie of van te weinig toezicht. Toch is dit in een aantal gevallen wél zo. Het commando over groepen en pelotons ligt bij een leger als het onze (althans in vredetijd) overwegend in handen van 'beginnende' reserve-officieren en dienstplichtige onderofficieren. Het is niet te verwonderen, dat van deze categoriën in dit stadium niet altijd die leiding uitgaat, die het meest gewenst zou zijn.

Voorts laten, zoals in elk land, ook in Nederland de officieren en onderofficieren in vaste dienst soms steken vallen bij de opzet van acties, oefeningen en evenementen en bij de uitvoering daarvan. Wat het toezicht aangaat zij als voorbeeld genoemd, dat onordelijk optreden en onkrijgstuchtelijke aanblik van soldaten op stations en op de openbare wegen veelal onmiddellijk samenhangt met de vraag in hoeverre in het algemeen 'de meerderen' deze dingen over hun kant laten gaan.

Het is in de zojuist opgesomde situaties niet alleen billijk, maar ook het meest doeltreffend om de roede van de krijgstucht meer te doen neerkomen op de 'leiding' dan op de manschappen. De scala nu van straffen op te leggen aan officieren en onderofficieren, is mijns inziens uit de tijd. In de eerste plaats doet het door onderofficieren dikwijls en door officieren altijd in eigen woning doorgebracht arrest (overigens in volle vrijheid) naar hedendaagse opvattingen enigszins vreemd aan. Verder is de aanblik van een onderofficier, die in de kazerne met verzuward arrest op een kamer is geconsigneerd of met streng arrest in een cel is opgesloten, weinig verheffend. Deze straffen zijn, naar mijn gevoel, voor een onderofficier ongeschikt. Mijns inziens verdienen straffen in de vorm van geldinhouding of van extra diensten de voorkeur.

Aandacht voor verlaging

In het bijzonder echter vraag ik in dit verband aandacht voor de straf van verlaging. Volgens de huidige regeling mag deze straf alleen worden opgelegd aan onderofficieren. Buiten tijd van oorlog kan dit slechts voorzover zij nog geen 25 jaar oud zijn. Deze straf betekent altijd terugbrengen tot de stand van soldaat. Uitbreiding der mogelijkheid van verlaging lijkt mij wenselijk, maar dan ook meer genuanceerd. Te denken valt hierbij aan de zgn. 'Laufbahnstrafen' van de hedendaagse Bundeswehr, te weten:

1. salarisvermindering gedurende een bepaalde tijd;
2. uitsluiting van salarisverhoging voor een bepaalde periode;
3. terugstelling in ouderdom in rang;

4. verlaging met één of meer rangen.

Ook voor de Nederlandse strijdkrachten zijn volgens mij straffen in deze geest aan te bevelen; zulks niet slechts voor onderofficieren maar ook voor officieren. Ik ben mij ervan bewust dat invoering van deze sancties voor officieren een meer gecompliceerde aangelegenheid vormt. Officieren immers worden ingevolge de Grondwet door de Kroon benoemd en bevorderd. Deze (thans nog slechts op symboliek berustende) binding van officieren aan het staatshoofd lijkt mij (evenals bijv. de vaandelsymboliek) van grote morele waarde. Deze binding ware deswege te handhaven. De Grondwet schrijft echter verder voor, dat die benoeming en

*'Ontsporingen'
van soldaten
niet altijd
gevolg van
onvoldoende
leiderschap*

● Berechting door Krijgsraad soms gunstiger dan krijgstuchtelijke afdoening door de commandant.

1. Zoals bekend maakt men onderscheid tussen enerzijds 'krijgstuchtelijke vergrijpen' en anderzijds 'strafbare feiten'.

De krijgstuchtelijke vergrijpen worden uitsluitend door de commandant afgedaan.

Strafbare feiten behoren in beginsel tot de competentie van de rechter (voor militairen: de Krijgsraad). Strafbare feiten kunnen echter, voorzover zij van lichte aard zijn en voorzover zij iets met de militaire dienst uitstaande hebben, door de militaire justitie aan de commandant ter krijgstuchtelijke afdoening worden overgelaten. Er zijn gevallen denkbaar, dat het voor een verdachte gunstiger is om zijn zaak bij de Krijgsraad te doen behandelen in plaats van door zijn commandant.

In de eerste plaats is de Krijgsraad aan strengere bewijsregels gebonden. De beklagde kan zich aldaar doen bijstaan door een verdediger etc., zodat er bij dit college een enkele maal meer kans bestaat op vrijspraak.

Ander aspect

Ik stuitte in het recente verleden op een ander aspect nl. het volgende: Een onderofficier had een eenvoudige verkeersovertreding (zonder enig nadelig gevolg) begaan op het terrein van een kazerne. Voor hem zou een 'schikking' van de militaire justitie verre te preferezen zijn geweest boven 'krijgstuchtelijke afdoening' door de commandant. Immers deze laatste afdoening blijft altijd op de straflijst staan, terwijl een schikking niet op de straflijst wordt vermeld noch anderszins in het militaire persoonsdossier wordt opgenomen.

Te bepalen ware volgens mij, dat een verzoek van verdachte om zijn zaak door de Krijgsraad te laten behandelen in welwillende overweging moet worden genomen. (Een gebod om altijd aan dit verzoek te voldoen zou ik in strijd achten met het in Nederland ook bij de civiele strafvervolgung geldende opportuniteitsbeginsel).

2. Het lijkt mij ten slotte dat, indien verdachte wegens het plegen van een strafbaar feit in aanmerking komt voor plaatsing in de tuchtklasse, de zaak altijd aan de Krijgsraad ter berechting moet worden overgelaten. Plaatsing in de tuchtklasse is een ingrijpende en langdurige (minstens 3 maanden) straf. De Krijgsraad is ook bevoegd deze straf op te leggen, zij het onder een andere naam, te weten 'plaatsing in de strafklasse'. De procedure bij de Krijgsraad is met veel meer waarborgen omkleed (geen alleenrechtspraak doch als college, strengere bewijsregels, een verdediger, sociale en/of psychiatrisch onderzoek, etc.). Iedere militair heeft het recht op

een procedure met zoveel mogelijk rechtszekerheid. Bovendien is het naar mijn gevoelen in het algemeen zo, dat een strafbaar feit, waarvoor plaatsing in de tuchtklasse wordt overwogen, niet als 'van zo lichte aard' kan worden beschouwd, dat men het aan de commandant ter afdoening mag overlaten.

● De 'commanderende officier' en de stafjurist

1. Zoals bekend verstaat men onder 'commanderende officier' die commandant die overeenkomstig art. 39 Wet Krijgstucht met volledige strafbevoegdheid is bekleed (d.w.z. behalve met de bevoegdheid van de compagniescommandant ook met die tot plaatsing in de tuchtklasse, tot verlaging en tot het opleggen van streng arrest aan officieren). Bij de jongste wetwijziging werd het niveau, waarop men die bevoegdheid krijgt, iets opgetrokken. Momenteel moet men daarvoor in beginsel brigadecommandant zijn. Slechts aan een beperkt aantal kolonelfuncties (territoriale commandant, commandant van een school, etc.) is de status van commanderende officier verbonden. Het aantal der luitenant-kolonels, die thans nog de volledige strafbevoegdheid hebben, is minimaal.

De commanderende officier is de op- perste bewaker en coördinator van het krijgstuchtelijk strafbeleid bij de onder- delen onder zijn bevel. Opgelegde straf- fen behoren hem uiterlijk op de werkdag na de datum der strafoplegging te wor- den gemeld.

Onbevredigende toestand

Hoger dan de commanderende offi- cier komen de strafmeldingen in het al- gemeen niet. Dit brengt mede, dat de secties Juridische Zaken, die bij de Koninklijke Landmacht (terecht) eerst op divisie(legerkorps-) resp. territoriale be- velhebber-niveau in de organisatie voor- komen, niet op de hoogte zijn van bij de onderdelen opgelegde straffen. (Zes- of zelfs driemaandelijke bezoeken van de stafjurist aan de compagnien of overeen- komstige eenheden zijn voor een recent inzicht hierin onvoldoende). Dit nu is een onbevredigende toestand. Het krijgs- tuchtelijke strafbeleid (ook celstraf) is een zaak van zodanig gewicht, dat daarop toezicht van specialisten gewenst is. Deze behoren recente informatie te hebben over het aantal en de soort der opgelegde straffen, over de soorten der vergrijpen en over de militairen bij wie zich de straffen concentreren. Zij dienen voorts de divisie-(legerkorps-)commandant resp. territoriale bevelhebber daar- over in te lichten. Op deze wijze kunnen deze hogere commandanten zich een oordeel vormen omtrent de sfeer en de gang van zaken bij de onderdelen onder hun bevel. Binnen het kader van de recentelijk bij de Koninklijke Landmacht ingevoerde mechanisatie personeelsregi-

stratie waarbij de divisie-(legerkorps-) commandant, resp. territoriale bevel- hebber, vrijwel rechtstreeks alle perso- neelsgegevens krijgt, zou de sectie Ju- ridische Zaken gemakkelijk de nodige informatie kunnen krijgen. Dit ware op uniforme wijze voor de gehele Koninklij- ke Landmacht imperatief voor te schrij- ven.

2. Een ander aspect van dit on- derwerp is dat van de strafbare feiten d.w.z. de feiten, die in beginsel door de Krijgsraad moeten worden berecht. Het opsporingsonderzoek naar een strafbaar feit, dat door een militair is gepleegd, geschiedt onder auspiciën van de com- manderende officier. Deze onderhoudt terzake rechtstreeks contact met de audi- teur-militair en de verwijzingsofficier.

Recente informatie

De divisie-(legerkorps-)commandant, resp. territoriale bevelhebber, staat hier- buiten. Alleen zaken, die mogelijk in de publiciteit komen, worden in de hiërar- chieke lijn naar boven gemeld. Van vele ook meer ernstige krijgsraadzaken echter blijft de divisie-(legerkorps-)commandant, resp. territoriale bevelhebber, on- kundig. Dit is volgens mij onjuist. De sectie Juridische Zaken bij de divisie (legerkorps) of de territoriale bevelheb- ber behoort over recente informatie te beschikken omtrent de meer ernstige strafbare feiten. Immers de auditeur-mi- litair en ook de verwijzingsofficier ne- men in hoofdzaak de zaak zelve in be- schouwing. De divisie-(legerkorps-)com- mandant, resp. territoriale bevelhebber, daarentegen zijn meer rechtstreeks bij de 'korpsen' onder hun bevel betrokken en letten meer gedetailleerd op de toestan- den en de verhoudingen aldaar. De sec- tie Juridische Zaken zal de divisie-(leger- korps-)commandant resp. territoriale bevelhebber de nodige voorstellen moe- ten doen ter voorkoming van nieuwe 'ontsporingen' van militairen.

De autonomie van de commanderende officier, zoals deze (overigens naar aan- leiding van de verhoudingen in het ver- leden) in de wet verankert ligt, ware te handhaven. Immers het is de bedoeling om de brigade in oorlogstijd zoveel mo- gelijk als een afgeronde en zelfstandige eenheid te doen opereren.

Daartegenover staat, dat een ieder ze- kere controle behoeft, ook de comman- derende officier. Daarom ware voor de gehele Koninklijke Landmacht m.b.t. meer ernstige strafbare feiten, bijv. m.b.t. alle misdrijven, een rapportage- plicht in te stellen van de commande- rende officier aan de divisie-(legerkorps-) commandant resp. territoriale bevelheb- ber. In een democratisch land heeft de troep recht op specialistisch toezicht op de hantering van het straf- en tucht- recht.

HUMANISTISCH VORMINGSCENTRUM 'HET COORNHERTHUIS'

Hoofdstraat 84 — Driebergen

In het Coornherthuis worden re- gelmatig bezinningsbijeenkomsten gehouden voor militairen. Er wordt daarbij gesproken over allerlei levensvragen. Daarnaast zijn er boeiende programma's over hedendaagse kunst. Iedere militair kan hiervoor uit- zonderingsverlof krijgen. Wie iets voelt voor deelname aan zo'n bijeenkomst vulle het on- derstaande formulier in en sture het op naar het Coornherthuis. (Voor de Marine geldt een aparte regeling.)

Ondergetekende

.....(naam, voorletters, rang)

Registratienummer

Onderdeel

Gelegerd te

..... (landmacht/luchtmacht)

..... (volledig militair adres)

wenst deel te nemen aan een vorm- ings- en Bezinningsbijeenkomst van het Humanistisch Verbond in het Coornherthuis te Driebergen in de maand

..... (maand van deelname).

..... Handtekening:

Poolse film is dood

Op weg naar de verbrandingsovens in het concentratiekamp Auschwitz. Film van de vrouwelijke regisseur Wanda Jakubowska—Ostatni Etap.

De Poolse film is dood. Poolse regisseurs van naam leveren niet of nauwelijks meer produkten af. Natuurlijk valt onwillekeurig de naam van Roman Polanski, de regisseur van 'Het mes in het water', 'Repulsion', 'Met mijn tanden in jouw nek'. Polanski heeft in het westen een geweldige naam gekregen. Zijn films zijn bijna alle opgenomen in het buitenland; kregen buitenlandse sterren en het was meestal ook een buitenlander die het scenario schreef.

Uit de Poolse studio's komt de laatste vijf jaar bijna geen film meer, die zich kan meten met produkten uit Italië, Frankrijk, Engeland of Japan. De Poolse filmindustrie levert nog wel werk voor de binnenlandse markt. Deze films bewegen zich vooral op het sociale vlak: het leven van de mijnwerkers, bijvoorbeeld moet via het witte doek bij de Polen aan een behoefte voldoen, meent de culturele leiding in Polen.

De Poolse filmindustrie heeft een tijd gekend van geweldige bloei. Die begon vlak na de Tweede Wereldoorlog. De Poolse legerfilmdienst gaf namelijk opdrachten om de activiteiten van het Poolse volk tijdens de Tweede Wereldoorlog op het celluloid vast te leggen. Maar spoedig begonnen de mensen van deze dienst te denken aan het maken van speelfilms. Een van deze eerste en wellicht meest dramatische films uit die beginperiode was Wanda Jakubowska's kunstwerk over het concentratiekamp

Auschwitz: 'De laatste etappe', 'Ostatni Etap'.

Het scenario was zo geschreven dat het een zo authentiek gedocumenteerd beeld moest geven van dit verdelgingskamp. Het verhaal was dan ook gebaseerd op de ervaring van de beide scenarioschrijvers Wanda Jakubowska en de Duitse Gerda Schneider.

Bijna alle schrijvers in Polen hadden in die tijd vlak na de oorlog het martelaarschap van hun volk voor de ogen en dat diende veelal voor menig (later) kunstwerk.

Te weinig studios

In die eerste vijf na-oorlogse jaren was er nog geen sprake van een bepaalde school of richting. Wel vestigden enkele

FILMBESPREKING

As en Diamant — verzetsfilm van Wajda, hier met Ewa Krzyzewska.

Maar regisseurs blijven zoeken naar nieuwe vorm en inhoud

regisseurs de aandacht op zich. Het aantal films was zeer klein, de produktie van speelfilms kwam slechts moeizaam op gang. Studio's waren er veel te weinig, hoewel de filmschool in Warschau en later in Lodz al leerlingen trokken, die de komende jaren hun invloed op de Poolse film zouden doen gelden. In die begintijd was de apparatuur uitermate slecht. Er waren — en dat is ook een belangrijke factor — zeer weinig bioscopen en de eigenaars daarvan hadden een begrensd of helemaal geen artistieke ervaring.

De periode na 1950 werd voor de Poolse filmindustrie zeer belangrijk. Van de toen jonge regisseur Jerzy Kawalerowicz (nu 46) kwam uit 'Een nacht van herinnering'. Hij maakte een grootse film, die beschrijvend en episch was, doch het dramatische karakter miste. Dat hij een bekwaam regisseur was bewees hij met deze film, waarin zijn bijzonder groot observatievermogen tot uiting kwam. Zijn volgende 'De Schaduw', politiek-mysterie drama, bevestigde volkomen dat Kawalerowicz een van de scherpste waarnemers van de menselijke samenleving was en tegelijkertijd een regisseur, die de bijzondere gave had om de moeilijkste problemen van regie en dramatische constructie op te lossen. Kawalerowicz regisseert thans niet meer. Hij kreeg de veelbelovende baan van artistiek directeur van de Kadr-studio in Warschau, maar deze benoeming was in feite het wegpromoveren van een zeer belangrijk artistiek figuur.

Ingrijpende verandering

In het jaar 1955 voltrok zich een ingrijpende verandering. Filmregisseurs en scenario-schrijvers sloten zich aan en richtten de Verenigde Filmproductiegroepen op. De bond nam van het ministerie van cultuur de volledige verantwoordelijkheid over voor geproduceerde films. De filmproduktie die tot 1954 in handen was geweest van de staat, ging niet over naar de procedures — die alleen op economische gronden werken — maar bleef in handen van hen die films maakten. De filmproduktie steeg toen in korte tijd van 2 tot 4 speelfilms per jaar tot 16 en meer. Het gevolg was — hoe gek dit ook moge klinken — een verhoogde artistieke prestatie. De vergroting van de produktie schiep betere voorwaarden voor de creativiteit van het individu. De verjonging van de Poolse film was nu te merken op twee manieren: a. een sociaal en kritisch karakter; b. zuiver esthetisch.

Het sprekendste voorbeeld van het esthetisch filmen is te vinden in 'De nevelen van de winter' en 'Ontmoetingen' van Stanislaw Lenartowicz, die de typische vertegenwoordiger in deze stroming genoemd mag worden.

De jaren '56-'58 zijn kenmerkend voor de opkomst van de jeugd onder de Poolse filmmakers; Wajda, Munk, Has, Chmielewski. Van invloed op deze jeugd zijn

geweest Alexander Ford, Wanda Jakubowska, Jerzy Zarycki. In het bijzonder Ford, met zijn sterk ontwikkeld gevoel voor compositie en zijn hoge idealen in de behandeling van sociale onderwerpen. Een van Wajda's beste films is geweest 'As en diamant' met de vrij jong gestorven acteur Cybulski en Ewa Krzyzewska in de hoofdrollen.

Sociaal karakter

Het sociale karakter is misschien wel het belangrijkste facet in de Poolse film na de periode 1958. De bezetting door de nazi's tijdens de Tweede Wereldoorlog heeft een wezenlijke indruk achtergelaten bij het Poolse volk. Dat komt ook tot uiting in hun filmkunst. De films die het thema oorlog, bezetting en overheersing tot onderwerp hadden, spraken de Polen sterker aan dan ooit tevoren. Uit die periode stammen het al eerder genoemde 'As en Diamant', 'Eroica' van Munk, 'Tot Ziens!' van Has en 'De laatste dag van de zomer' van Konwicki en Laskowski.

Van deze 'sociale' impuls bleef niet veel over. De economische stabiliteit in Polen en de daarmee gepaard gaande sociale vooruitgang van het volk en de toenemende tegenzin in oorlog stompten de scherpe kanten van de sociale uitingen af. Misschien ligt daaraan ook ten grondslag het feit dat hedendaagse Poolse regisseurs blijven zoeken naar een nieuwe vorm en inhoud in de film. Kawalerowicz was al op de goede weg met zijn 'Nachttrain', 'Pociąg'. Alexander Ford zocht het in het historische spektakel. De laatste jaren doen Poolse regisseurs alle moeite de werkelijke problemen van hun tijd te vangen in hun werk.

Voorlopig is er alleen nog Roman Polanski die roem oogst met zijn uitermate knap gemaakt oeuvre.

PETER J. MORÉE

De moordenaar is gevangen. Zijn achtervolgers kijken toe. Scène uit Pociąg (Nachttrain) van Jerzy Kawalerowicz.

Mijnheer de redacteur, mijnheer de redacteur

Ik ben een geregeld lezer van uw maandblad en heb altijd met veel interesse uw artikelen gelezen. Echter, als oud ingezetene van Valencia en meer nog als liefhebber van het door velen veruisde stierengevecht, moet ik toch enkele opmerkingen maken.

De voorplaat van uw novembernummer toont weliswaar een stierenvechter met stier, maar de stier is geenszins met het wapen diep in de rug gestoken. Afgezien van het feit dat er niet in de rug wordt gestoken, heeft de stierenvechter zijn degen (geen zwaard) in zijn rechterhand zoals u zelf op de foto kunt zien. Het woord 'toreador' bestaat in de mooie Spaanse taal niet; Bizet heeft het voor het eerst gebezigd in Carmen. Het

juiste woord is: matador, espada of diestro en het woord torero slaat op allen die iets met het stierenvechten te maken hebben.

Het artikel van de heer De Rhoter is mijns inziens tamelijk negatief. Ik kan het hem echt niet kwalijk nemen dat hij er niets van snapt, immers, goede boeken over het stierengevecht kan men in Holland niet verkrijgen. Een uitzondering wil ik maken en dat is voor het prima boek van Joop van den Broek, getiteld 'A los Toros'. Gaat u in Engeland naar Ascot of Epsom zonder eerst iets over het hele gebeuren te lezen????

'El Cordobés' heeft een klemtoonteken dat ik in het artikel van de heer De Rhoter mis. Het is señoritas en niet signorita's. Het soort scheidsrechterfluitje bestaat niet, het hele gebeuren tijdens het stierengevecht wordt middels gekleurde zakdoeken van de president geregeld.

De picadores hebben slechts de taak de 'morillo' te beschadigen, de spier van de nek, om de stier in de laatste fase van het gevecht te dwingen de kop laag te houden zodat de matador de gelegenheid krijgt zijn degen tussen de schouderbladen te plaatsen om zodoende de aorta te beschadigen. Het is klinkklare nonsens te schrijven dat het de bedoeling is de zenuwen in de ruggewervel te beschadigen.

In EGO van januari las ik op blz. 2 een artikel getiteld stierengevecht. U stelt hierin dat u mensen wilt laten zien en de vraag wordt gesteld of wij er onze ogen voor moeten sluiten dat mensen primitief, wreed en agressief zijn. U wilt met name als voorplaat niet uitsluitend mensen schetsen en afdrukken met welwillende en vreedzame bedoelingen. Dit is uiteraard volkomen begrijpelijk, want mensen zijn vaak wreed en u wilt naar ik meen hier de aandacht op vestigen.

Maar als u dan in het bewuste artikel schrijft, dat 'een plaat van soldaten die krijgsgevangenen martelen of vreedzame dorpsbewoners over de kling jagen' ook een reëel beeld geeft van wat mensen elkaar aandoen, acht ik dit in zijn algemeenheid onwaar en irreëel.

Het is niet reëel dat soldaten dit doen; dit zijn zondermeer kwalijke zaken, die oorlogsmisdadigers misschien bedrijven. Het zal helaas wel eens voorkomen, maar dit is geen reëel beeld, geen niet-onredelijk beeld, van wat mensen elkaar aandoen. Als militair heb ik er persoonlijk zeer grote bezwaren tegen, dat dit

Ik heb nooit 'bandarillas' in actie gezien; de schrijver zal 'banderilleros' bedoelen, de toreros die de bandarillas plaatsen. Het zg. doden van de stier is zeer verwarrend beschreven; ik maak er uit op dat de stierenvechter na het plaatsen van de degen nog een korte dolk moet plaatsen. Dit is volkomen fout.

Mocht de matador zijn stier niet kunnen doden met zijn degen, dan krijgt hij de gelegenheid de stier te doden met een 'descabello', de degen met dwarsstuk, maar hierbij moet de stier volledig stil staan en met de snuit bijna de grond raken. De dolk of puntilla wordt nooit door de matador zelf gebruikt; de genadesteek, die meestal niet eens nodig is, wordt gegeven door een torero van het gezelschap van de matador.

Ik kan de heer De Rhoter slechts aanraden nooit meer naar een stierengevecht te gaan en ik hoop van ganser harte dat hij er ook nooit meer over zal schrijven. Het was werkelijk zeer bedroevend.

Heeft u als redactie niet de mogelijkheid om alvorens een stukje te laten drukken eerst even de tekst te 'checken'???
R. J. MULLER

Wij danken de heer Muller voor zijn deskundige uiteenzetting over de stierengevechten, lezers die er deze zomer heengaan zullen er nu nog meer van kunnen genieten! Red.

door u als reëel wordt voorgesteld, aangezien de militair op deze wijze wordt geconformeerd met een misdadiger. Een maandblad voor de humanistische geestelijke verzorging voor militairen, dat dit reëel noemt, geeft zijn lezers een vals beeld van het handwerk van de soldaat, de soldaat die hier in Nederland nog steeds zijn bijdrage levert tot het handhaven van de vrede in de wereld.

Ik las onlangs een boekje over Jezus van Nazaret, uitgegeven door de humanistische geestelijke verzorging. Blijkens één der hoofdstukken dient dit boekwerk om te inspireren om tot eigen opvattingen en meningen te komen. Een goede weg daartoe is problemen of personen die in de belangstelling staan van verschillende kanten te laten belichten.

Ik meen dat u zich volkomen op de realiteit verkijkt en bovendien slechts zeer eenzijdig belicht, als u misdaden zondermeer koppelt aan soldaten en het bedrijven van misdaden beschouwt als een beeld van de werkelijkheid voor het doorsnee gedrag van de mensheid.

D. B. W. VAN ARDENNE (KOL.)

Een bel. Een ren de trap op en hij stormt binnen. Hallo. Hij lacht, Lachrimpeltjes. Zijn haren zitten in de war. Door de wind. Solex natuurlijk. Hallo. Hoe kom jij hier. Ach zomaar. Ik had er genoeg van. O. Maar... Nee, luister, grote truc. Dan volgt het verhaal. Ze waren met z'n tweeën. Balen. Plan. Gewoon in burger wegwezen. Eén dag. Morgen weer terug. Niemand zou het merken. Ik luister. Glimlach. Maak de knopen van zijn legerjack los. Hij gooit de jas op de grond. Ik ga niet meer terug. Ik glimlach weer. Dat heb je al zo vaak gezegd. Ach, ik doe het ook niet. Ongeduldig. Zwijgt even. Alleen, je hebt er vaak zo verdomd veel zin in. Gewoon weg te blijven. Ik begrijp het. Wat doen we vanavond. Film, Scheveningen. Scheveningen maar. Het strand. Samen in de stikdonkere avond. Gewoon samen. Geen maan natuurlijk. Niet op een avond als vanavond. Samen natte voeten krijgen. Van de golven die je niet ziet. Alleen maar hoort. Op de vloedlijn lopen. Dan in het zand gaan zitten. Het koude zand. Met onze ruggen tegen de muur van de boulevard aan. Overal zand. In mijn ogen. Hij probeert het met een zanderige zakdoek weg te vegen. Het wordt alleen maar erger. Ik hoor dat hij op zijn tanden bijt. Ze knarsen. Ik lach. De pier rechts van ons. De Scheveningse pier. Het felle rood en geel weerkaatst in de donkere zee. Die eindelijk het strand op en af rolt. Het geraas dat telkens even zwijgt. Alsof het de gelegenheid wil geven iets te zeggen. Alsof het zelf nadenkt. Zoals hij denkt. Zoals ik denk. Het intense zwijgen verkiest. Ik verleg mijn hoofd even op zijn schouder. Hij trekt me tegen zich aan. Koud? Nee. Een heftige beweging. En een tedere aanraking bijt zich vast in mijn mond. Hoe kom jij hier? Ach zomaar. Ik had er genoeg van... je hebt er vaak zo verdomd veel zin in. Gewoon weg te blijven. Ik begrijp het.

JANNEKE

Nederlandse avant-garde staat er gunstig voor

Er heeft zich het afgelopen jaar in de Nederlandse jazz een belangrijke verandering voltrokken: de avant-garde is de toon aan gaan geven en het ziet er niet naar uit, dat in die situatie de eerste jaren verandering zal komen. Voor het Nederlandse jazzpubliek (een groep merendeels serieuze luisteraars, die de laatste Dutch Swing College — en Ramsey Lewis-fans al jaren geleden heeft uitgestoten) is het woord jazzconcert haast synoniem geworden met avant-gardeconcert, terwijl ook het gros van de Nederlandse musici het erover eens is geworden, dat de interessante ontwikkelingen in de vaderlandse jazz eerder te beluisteren zijn bij Han Bennink, Willem Breuker en Dick van der Capellen dan bij Cees Smal, Herman Schoonderwalt en Pim Jacobs.

Overigens heeft ons land, wat het beoefenen van de nieuwe jazz betreft, bepaald niet voorop gelopen. Ruim drie jaar geleden, toen Albert Ayler voor het eerst naar Nederland kwam — op een moment dat de eigenlijke jazzrevolutie in New York al was voltooid — werd de nieuwe muziek van zijn kwartet door 95 procent van onze musici met verbijstering aangehoord. In die tijd gold het Misja Mengelberg-Piet Noordijk-kwartet als de meest vooruitstrevende Nederlandse groep, maar vergeleken met Ayler klonk hun keurig uit chorussen opgebouwde, metrumvaste en volledig tonale muziek bijna als middle jazz. De idee dat Nederlanders ooit jazz à la Ayler zouden gaan spelen, moet voor onze vaderlandse musici in die tijd volstrekt absurd hebben geschonden. Maar na 1964 is de zaak hier langzamerhand in beweging gekomen. Misja Mengelberg en Han Bennink gingen nieuwe wegen zoeken, hetgeen tenslotte leidde tot een breuk met Piet Noordijk (zie foto). Willem Breuker verscheen op het toneel en kreeg na veel tumult (o.a. een jarenlange guerrilla tegen de Loosdrechtjury) geleidelijk erkenning als serieus te nemen componist en uitvoerder van contemporaine jazz.

Roerige clan

Rond Breuker en Bennink, die elkaar in het Mengelberg-kwartet hadden leren kennen, vormde zich een roerige clan van jonge avantgardisten (hoboïst Gilius van Bergeyk, tenorist Hans Dulfer, saxofonist-doedelzakblazer Peter Bennink, pianist Cees Hazevoet, de bassisten Arjen Gorter en Maarten van Regteren Altena), die in het begin hun gebrek aan techniek en ervaring veelal goed wisten te maken door hun enthousiasme en hun gevoel voor humor. Ook drummer Pierre Courbois, die door zijn vele werk in Duitsland op de Nederlandse jazz scene een wat geïsoleerde positie innam, leverde zijn bijdrage tot de vaderlandse avant-garde, nadat hij via het Gunter Hapel kwartet met Breuker in contact was gekomen.

JAZZ

Daarnaast begon ook een aantal oudere, in de conventionele jazz groot geworden musici (Theo Loevendie, Neddy Elstak, Dick van der Capellen) zich met avantgardistische experimenten bezig te houden, terwijl zelfs Boy's Big Band met Loevendies 'Finchey' de vrijheid in probeerde te duiken. Dat alles leidde, ondanks de wat late start, tot een situatie waarin de avant-garde er in Nederland gunstiger voor staat dan in de meeste andere Europese landen, terwijl ook een vergelijking met de Verenigde Staten — op punten als publieke belangstelling, gelegenheid tot optreden en organisatorisch initiatief bij de musici — voor de Nederlandse avant-garde lang niet ongunstig uitvalt.

Pressiegroep

Misja Mengelberg, Willem Breuker en Han Bennink hebben samen de *Instant Composers Pool* (I.C.P.) gevormd; een lichaam dat zich volgens de betrokkenen met van alles en nog wat gaat bezig houden, maar dat voorlopig vooral actief blijkt als pressiegroep op het gebied van de werkgelegenheid voor avantgardisten in Nederland. Een maandelijks serie concerten in Utrecht, een reeks radio-opnamen voor o.a. NRU en VPRO en het I.C.P.-platenproject zijn de eerste resultaten van dit behartenswaardige initiatief.

Dat platenproject van Breuker en Bennink is uniek voor Nederland: zonder tussenkomst van een commerciële maatschappij hebben ze geheel naar eigen inzichten een LP opgenomen, geproduceerd en gedistribueerd. Deze in november en december '67 opgenomen 30 cm plaat, waarop het 'New Acoustic Swing Duo' (d.w.z. Breuker en Bennink) zes Breuker-composities vertolkt, is verpakt in hoezen die stuk voor stuk zijn gedecoreerd door Han Bennink (die niet alleen als drummer maar ook als beeldend kunstenaar een avant-garde reputatie heeft opgebouwd). Dit gecombineerde kunstwerk kost tien gulden en wordt per post en tijdens jazzconcerten verkocht (de LP is te bestellen bij B. van Grevenbroek, Laan van Dillenburg 5, Zeist; postgiro 789553).

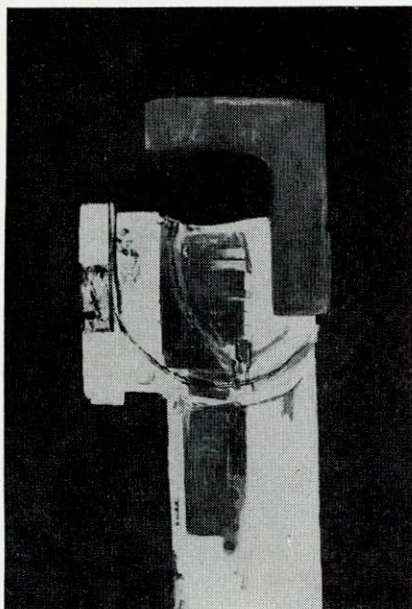
Op platengebied is er trouwens nog meer gebeurd: de trio's van bassist Dick van der Capellen en sopraansaxofonist-basklarinetist-pianist Theo Loevendie kwamen allebei met een LP op de markt. Van der Capellens 'The present is past' (Relax 33.009) is naar mijn smaak wat meer geslaagd dan Loevendies 'Stairs' (Artone MDS S-3044), maar beide platen bevatten Nederlandse jazz die meer is dan een capabele imitatie van een Amerikaans voorbeeld. Zowel Loevendie als Van der Capellen hebben met hun groepen jarenlang gewerkt aan de ontwikkeling van hun eigen muziek en op dat punt hebben ze naar mijn oordeel in ieder geval succes geboekt.

Langzame songs

Ook buiten de avant-garde bestaat er nog jazzplatenactiviteit in Nederland. Zo kwam kort geleden de eerste LP van zangeres Ann Burton op de markt: 'Blue Burton' (Artone MDJ S-3063). De plaat bevat in hoofdzaak langzame songs, die door Ann Burton nogal eenvormig worden vertolkt met een soort ingehouden spanning, waar je naar verloop van tijd wat op uitgekeken raakt. Beter dan de soliste zijn de begeleiders: het trio van pianist Louis van Dijk (die zichzelf hier overtreft met sobere, uiterst muzikale achtergronden) met in een paar nummers altist Piet Noordijk in een ongevoel bezonken stemming.

BERT VUIJSJE

Een frisse wind waait langs de Amsterdamse Galeriestraat

Een van de doeken van Cees Kortlang, ge-exposeerd bij galerie Menist.

Er gebeurt iets in de Amsterdamse kunstwereld — er wordt een 'machts-greep' voorbereid. Plaats van handeling: Prinsengracht 690; 'kolonels' van de ccup: de heren Menist en Van Bommel, zakenman-collectiehouder en schilder.

Hun doel, de verovering van de Amsterdamse, Nederlandse en Europese kunstmarkt, lijkt ambitieus. En misschien klonk er op het uur nul, 5 januari van dit jaar, wel een hartelijk gelach op uit het Amsterdamse wereldje van galeriehouders. Deze lach is nu, twee maanden later, verstomd: de operatie Menist-Van Bommel ging overrompend van start. De 'galerie Menist' behoort reeds nu tot de top-galerieën van de hoofdstad. Frans van Bommel (28), een van de talentvolste jonge Amsterdamse schilders, associeerde zich vorig jaar met de Amerikaanse Amsterdammer Harvey T. Menist (36).

Menist (een Nederlandse vader en een Nederlandse echtgenote) kwam vier jaar geleden naar Amsterdam. Hij maakte van zijn hobby, het verzamelen van oude beeldjes (of netter: etnografica) zijn vak. In een werkelijk Amerikaans tempo slaagde hij erin zich een Europese naam te verwerven. Flair, zakelijke visie en een encyclopedische kennis van primitief beeldhouwwerk brachten Menist naar de top.

Tezamen met Frans van Bommel wil hij met de moderne kunst hetzelfde doen. 'Amsterdam moet hét centrum van

moderne kunst in Europa worden,' zegt Harvey Menist. Hij gelooft dat dit mogelijk is. 'Er komen steeds meer galerieën bij, vooral in Amsterdam. De jonge Nederlandse schilders hebben talent genoeg.'

Primitieve ruimte

Van Bommel is zijn partner voor de afdeling moderne kunst — in galerie Menist op de Prinsegracht worden primitieve kunstvoorwerpen gecombineerd met modern werk, schilderskunst en plastieken. Op een ietwat dood punt van deze Amsterdamse gracht kreeg fase I van de machtsgreep gestalte. In een ruimte van meer dan dertig meter, waar vorig jaar een textielabriekje failliet ging, werd het bolwerk van Menist en Van Bommel ingericht. Enkele dagen na de opening van de eerste tentoonstelling,

werk van Aart Roos (46), sprak Hans Redeker in zijn radiokunstkroniek van een 'galerie pilote'.

Redeker, recensent van het Algemeen Handelsblad, wist waarover hij het had — hij kende het programma van de 'kolonels' en zag hierin een duidelijke lijn, een bewuste keuze. Deze voorliefde voor een bepaalde stijl, of liever: mentaliteit, kwam al onmiddellijk tot uiting in de keuze van de eerste exposant.

Aart Roos, wat betreft leeftijd niet meer een van de jonge schilders, zorgde voor een verrassing. Roos (afkomstig uit Zaandam, werkend in Amsterdam en wonend in Edam) is vorig jaar als schilder doorgebroken. Hij vond aansluiting bij de jonge generatie. Roos heeft een tekenopleiding, als schilder is hij autodidact. Tot voor kort was dat terug te vinden in zijn werk. In galerie Menist toonde hij zich evenwel een schilder 'pur sang'.

'Los — figuratief, helder, vegetatief, neigend naar het surrealisme'. Deze artistiek-technische termen zijn zowel van

KUNST

Galerie Menist, kort na de opening. Zittend Harvey T. Menist, staand Van Bommel als zijn partner voor de afdeling moderne kunst.

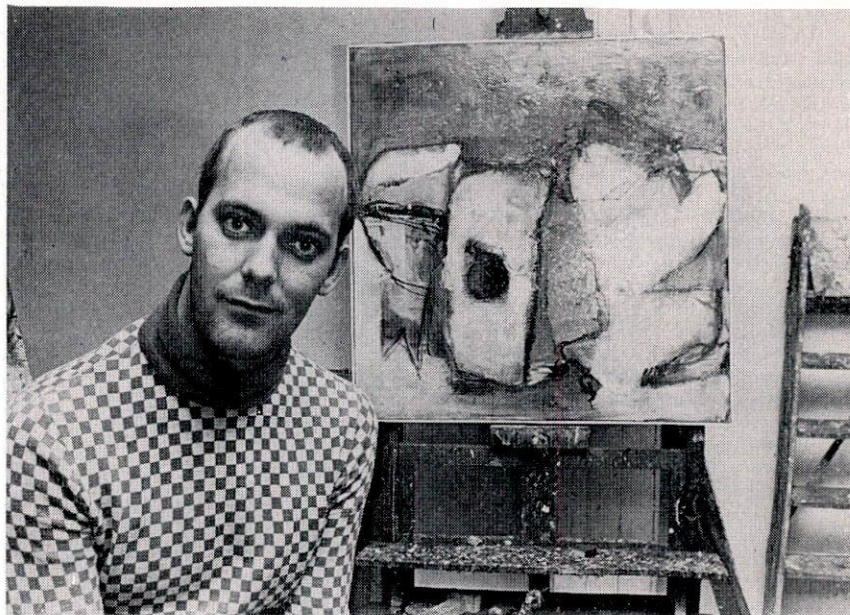
'Machtsgreep'

van

Harvey Menist

en

Frans v. Bommel

Frans van Bommel als schilder op zijn atelier. Op de ezel een van zijn schilderijen.

toepassing op het werk van Roos als op dat van de andere exposanten die dit jaar temidden van primitieve beelden hun doeken zullen tonen.

Na Roos kwam Cees Kortlang. Met hem werd de lijn doorgetrokken. Ook Kortlang is een vertegenwoordiger van, zoals dat wordt genoemd, de organische kunst. Toch was schilder Kortlang een uitschieter: hij viel een beetje buiten het programma. Dat kwam hoofdzakelijk omdat zijn werk meer dan dat van Roos en de exposanten die nog moeten komen, op uiterlijke effecten is berekend.

Groepstentoonstelling

Eind vorige maand kwam galerie Menist met een groepstentoonstelling: Theo Bezemer (Brda — grote beelden en prenten), Guus van der Braak (Amsterdam, Talensprijswinnaar — schilderijen en tekeningen), Mathieu en Ficheroux (Rotterdam — objecten), Zoltin Peeter (grote etsen), Cornelis Rogge (sculptuur) en Aart Roos. Deze exposanten geven een aardig beeld van de richting waarin Menist, maar vooral Frans van Bommel, zoekt.

Van Bommel zelf zegt: 'Wij willen zoveel mogelijk Nederlandse en jonge ('dat is geen leeftijdszaak, kijk maar naar Roos') kunstenaars. Binnen een jaar willen we zo een vaste groep vormen, waarmee we in de toekomst ook in het buitenland kunnen werken. Want we streven naar samenwerking met kunsthandelaren in het buitenland.' Galerie Menist is voorts van plan een stock (een voorraad doeken van gecontracteerde schilders) aan te leggen.

Het verdere programma ziet er veelbelovend uit. Uit Spanje wordt de jonge schilder Alberto Romero gehaald voor een expositie. Romero is een uit de

groep van Saura. Hij schildert op een vegetatief surrealistische manier. Verder: Immo Jallas, een Duits-Hongaars schilder met koele figuratieve doeken en een eenmansexpositie van Ficheroux.

'Keus van critici'

Daarna, vóór de zomerexpositie, een tentoonstelling ingericht door vijf critici. Vijf kunstrecensenten, onder wie Hans Redeker, Fanny Kelk en Ed Wingen, kiezen gezamenlijk hun favoriet uit de schilders die reeds bij Menist hebben gehangen: 'De keus van de critici', uniek voor Nederland. Een belangwekkend experiment, ook al gezien de binding die dit geeft tussen kunsthandel en pers. Het is niet onmogelijk dat dit initiatief als een bom zal inslaan in de Nederlandse journalistieke wereld, want waar blijft de onafhankelijkheid van de pers, om maar één vraag op te werpen?

In Amsterdam groeien de galeries tegen de verdrukking in. Al enkele jaren lang wordt er druk gefilosofeerd over de malaise in de wereld der kunsthandelaars. Desondanks kwamen er meer galeries bij dan dat er verdwenen. Vorig jaar zijn er zo'n vier nieuwe kunsthandels verschenen. Van de meeste hoort men niet zoveel. Zij werken met een klein, weinig spectaculair groepje kunstenaars, gebruiken hun galerie alleen maar als verhuurruimte voor iedereen die de prijs kan betalen en akkoord gaat met de voorwaarden, of hebben commercieel op het verkeerde paard gewed. Dat laatste is volgens mij het geval met galerie Swart. Een groep pop-art- en later 'hard edge'-kunstenaars maakt hier de dienst uit. Swart is een van de beste en sympathiekste galerieën van de hoofdstad. De consequente lijn van deze

kunsthandel waarborgt wel het hoge peil, maar niet het commerciële succes.

Derde rangs werk

Galerie d'Eendt is misschien wel de internationaalste Amsterdamse kunsthandel met vele contacten in het buitenland. Het talent in Nederland zelf, en dat ligt voor het opscheppen, komt hier evenwel niet voldoende aan bod. Voorts Espace, Krikhaar, Pribaut en tientallen anderen, van wie er enkele dreigen te verdwijnen. Vrijwel al deze galerieën balanceren tussen kwaliteit en rommel. Zelfs Krikhaar, die met goede exposities en stunts naam kreeg, ook internationaal, maakt geregeld een misstap en exposeert derderangs werk.

Een ander sterk voorbeeld hiervan is de vorig jaar geopende galerie Kristiaan. Deze kunsthandel startte veelbelovend, hetgeen niet zo verwonderlijk was, want Van Bommel adviseerde de eigenaar. Sinds Van Bommel is overgestapt naar Menist hebben de exposities bij Kristiaan veel van hun waarde verloren.

Tot voor kort was er gebrek aan frisheid bij de kunsthandel in Amsterdam, gebrek aan visie ook. Commerciële overwegingen waren nummer een; artistieke waarden kwamen in de verdrukking.

Die periode lijkt nu voorbij. Menist heeft een tussenweg gevonden. Het duo Menist en Van Bommel staat borg voor zowel de commerciële als de artistieke belangen, een ideale combinatie. Een succes wordt het, de 'machtsgreep' slaagt, daarvan zijn beiden overtuigd.

BOB VAN OPZEELAND

HORRIBLE TANGO

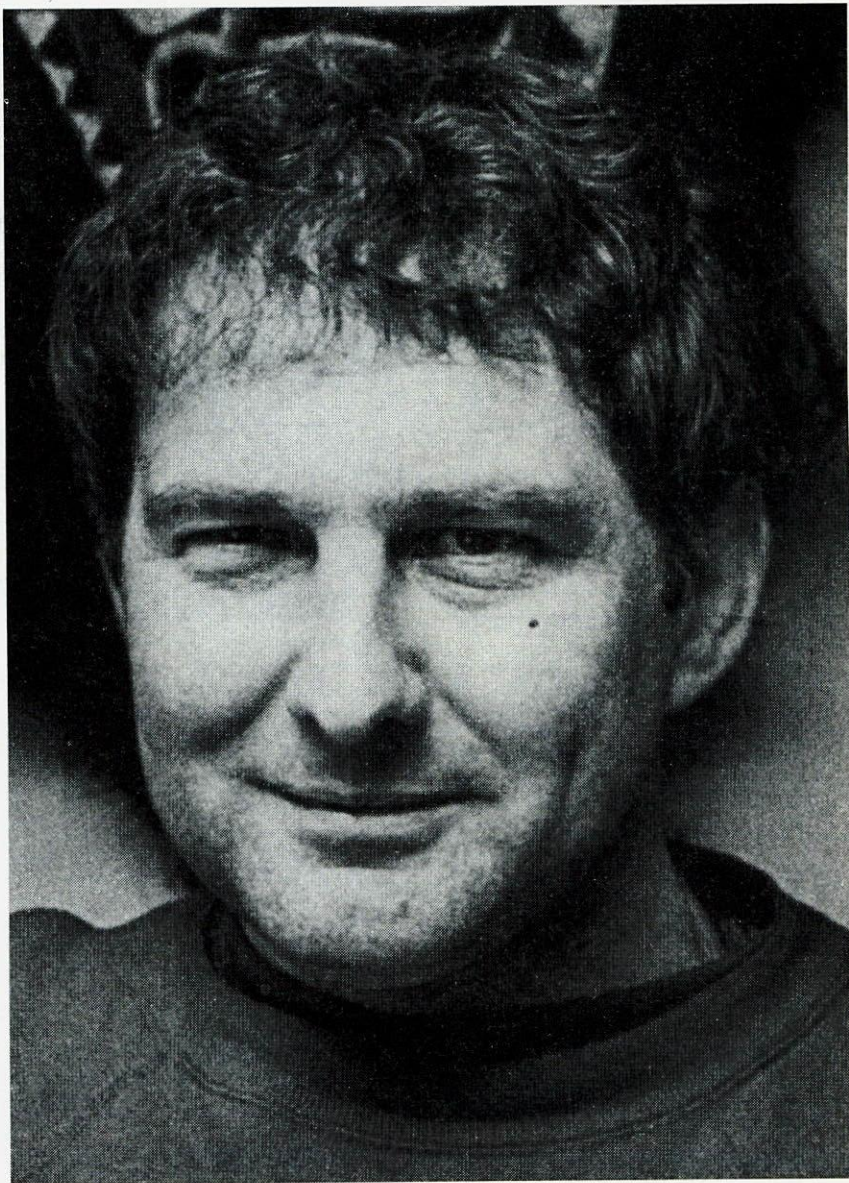
Tussen de jaren '61 en '66 verschenen er van de schrijver Jan Wolkers twee toneelstukken en zes boeken. De laatste eventueel onder te verdelen naar verhalenbundel, novelle of roman. De hoofdthema's waren de vader-zoon verhouding, de (dogmatische) godsdienstervaring naast een meer omvattend religieus besef, en de ambivalente relatie tot de ander, zowel mens als dier inhoudend. Het decor was vrijwel steeds het starre Oegstgeestse milieu waarin Wolkers opgroeide. Leek het in zijn eerste werken dikwijls een te sterk schoppen, en daardoor weinig genuanceerd, tégen, al vrij spoedig werd duidelijk dat een dergelijke intensiteit een noodzakelijke voorwaarde was om tot een zuivere en zeer oprechte visie te kunnen komen op alles en allen die medeverantwoordelijk waren en zijn voor het schrijverschap van de mens Wolkers. Hetgeen voorlopig resulteerde in een aanvaarding van of op z'n minst toch een genegenheid tot, de eens verworpen vader, en de liefde/haat relatie tot zijn oudere broer.

Het ene te vinden in vooral 'Een roos van vlees', het andere het meest opvallend in 'Terug naar Oegstgeest', waarin de ik-figuur (Jan Wolkers) aan het slot, bij het herbezoeken van de inmiddels door zijn ouders verlaten woning constateert:

(...) 'Tussen de garagemuur en het huis was onze tuin nu de bomen weg waren niet meer dan een triest binnenplaatsje, een grijs levenloos vierkant. Daar, boven het bos, waren de parachutes naar beneden gekomen toen de oorlog begon. De regenjas van mijn broer was van een parachute gemaakt. Ik droeg die al op zijn begrafenis. Op het kerkhof zei de dominee tegen mijn ouders: 'De tijd moet het slijten.' Het orgel speelde 'Nu jaagt de dood geen angst meer aan, want alles alles is voldaan.' Wat was voldaan? De rijtjes treurige boodschappen waar ik mijn handtekening onder gezet had? Zijn leven waar hij mee betalen moest omdat ik zijn foto's had verbrand? Een paar dagen voor de bevrijding lag er een jonge reiger onder de bomen van Poelgeest. Ik durfde hem niet zo te pakken omdat hij heftig om zich heen pikte. Ik deed de regenjas uit en gooide die over de reiger heen. Met een paar wilde slagen van zijn scherpe snavel sloeg hij hem aan flarden en vloog fladderend omhoog. De jas was zo kapot dat ik hem niet meer oprapte. Het was het enige dat ik van mijn broer had. Ik heb hem daar op de bosgrond laten liggen.'(...)

Jeugdherinneringen

Een aantal regels vóór dit geciteerde gedeelte heeft Wolkers het, in het ophalen van zijn jeugdherinneringen, onder ander nog over een zwaard dat bij het spelen van het toneelstukje 'De hof van Gethsmané' ten slotte in de schede van zijn zusje moet worden gestoken. Of

Wolkers bij het noteren hiervan zowel als bij de vermelde broerpassage reeds de consequenties overzag voor een volgend boek, is moeilijk met zekerheid te zeggen. Wel was het na — 'Terug naar Oegstgeest' — voor de lezer duidelijk dat een begraven en 'weggegooid' broer nog geen dode broer behoeft (behoefde) in te houden.

Hoe het ook zij, feit is nu in ieder geval dat in het eind '67 verschenen, volgende boek 'Horrible Tango', zwaard, regenjas en broer, opnieuw springlevende elementen vormen. En dat bepaald niet toevallig volgens mij. Daarvoor vormt het werk van Wolkers een te compact geheel, hangt het ene boek te

logisch samen met het andere. Zó logisch dat er ook al staat in 'Horrible Tango' sabel voor zwaard, legerjack voor regenjas en negervriend voor broer, bij het lezen van dit boek nauwelijks sprake kan zijn van ondoorzichtigheid. — Nauwelijks kan —, omdat verwarring vanwege de vorm niet geheel uitgesloten is, maar daarover later nog een opmerking.

Literatuurkritiek

Het vermelden van vooral het zwaard/de sabel is vermoedelijk niet geheel van gevaar ontbloot. Daarvan immers moet met een beetje redelijk boek van of desnoods over Freud wel penis te maken zijn. En van daaruit zal men via verdere

interpretatie, etc., etc., vast nog wel wat meer te verklaren zijn. Of er dan echter nog volledig van literatuurkritiek sprake is, waag ik te betwijfelen. Een dergelijk psycho-(dramatische) benadering aangaande 'Horrible Tango' moet voor een proefschrift echter zeer zeker mogelijkheden bieden. Ik denk in dit verband aan de 'aantasting' door dr. F. van Heerikhuizen van het werk van Arthur van Schendel. Trouwens. Wolkers zelf lijkt zich niet geheel onbetuigd te laten op dit vlak... Uiteindelijk wordt zijn 'Horrible Tango' voorafgegaan door het navolgende citaat uit

— TOM POES EN DE TEGENDELER
'Heél gezellig, Bommell! Jammer dat Zielknipper niet kon komen; hij houdt ergens een lezing over de fictieve broederbinding of zoiets.'

In 'Horrible Tango' ontmoet de ik-figuur, die samenwoont met het meisje Dodie, een neger. Hij helpt de neger bij het zoeken naar werk, en neemt hem in huis. Na verloop van enige tijd belt de ik-figuur toch naar een pension op, en brengt hij de neger naar een andere kamer. Tot zover het verhaal, dat feitelijk niets te betekenen zou hebben, indien het niet de functie had om een gebeurtenis te bewerkstelligen dat door z'n geweldige intensiteit op sommige momenten niet anders dan tot moord van de ik-figuur op de neger schijnt te kunnen leiden.

Iets voorbestemds

Wat namelijk is er aan de hand? Door het ontmoeten van de neger wordt bij de ik-figuur de hele vroegere geschiedenis met zijn broer weer naar boven gehaald. Maar tegelijkertijd ook ziet hij nu de mogelijkheid om voorgoed met dat verleden af te rekenen. Die neger kan hij niet zomaar stom toevallig in

gevoel koestert. Al met al, zijn alle voorwaarden aanwezig om de broedermoord ongedaan te maken, zich zelf eindelijk van die obsessie te verlossen. Met Dodie en de neger in handen kan er niet gebeuren wat met zijn broer en het Hongaarse meisje wel gebeurde. Toen was zijn eigen deelname in de 'verhouding' de naam die hij samen met zijn broer vormde:

(...) 'Wat ze zei klonk als het geluid van een dier dat ik niet kende. Ik wees mijn broer op de gelijkenis met de Gazelle Boy. Hij knikte en wees het haar aan en zei: Jij Gazelle Meisje. Ze begreep het geloof ik niet maar ze lachte toch. Ze ging met haar benen wild achteruit slaan. Zie je wel, zei hij. Jij Gazelle Meisje. En zo noemden we haar in het vervolg: Gazelle Meisje(...).'

Suggereert het 'we' nog een zekere betrokkenheid, na het gezamenlijk benoemen raakt de ik-figuur steeds verder van zijn broer en het Gazelle Meisje af. Het enige dat hij mag doen is luisteren en kijken hoe zij samen bezig zijn, liefhebben, doen wat hij ook zo graag zou willen. Met z'n drieën leven omdat hij toch (ook) van zijn broer houdt. Het blijft een illusie, zoals onder andere uit het volgende strandfragment blijkt:

(...) 'Hij was vlak bij de zee gaan liggen op het harde vochtige zand. Ze zei dat ik in de kuil moest gaan liggen. Daarna ging ze me begraven. In het begin vond ik het wel lekker dat koele zand op me. Alleen huiverde ik als ik het geluid van haar schep in het zand hoorde. Uit angst dat ze mijn vingers eraf zou steken. Maar ik bleef liggen luisteren, door mijn lichaam heen, naar het trillen bij iedere kwak die ze op me wierp. Tot ik het ineens benauwd kreeg. Ik probeerde onder het zand uit komen maar ik kon me niet verroeren. En zij keek lachend naar me en liep toen naar mijn broer die ze net zolang uitdagend tarte tot hij haar achterna rende. Even later lagen ze vlak bij de zee over elkaar heen te rollen. Ze deden net of ze mijn roepen niet hoorden(...).'

Voor de ik-figuur is het een zekerheid dat het ditmaal niet zó zal verlopen. Integendeel. Dodie, de neger en hij-zelf, zullen samenleven, samen houden van, samen naar bed gaan ook. Of wel: Hij zal realiseren wat (met) zijn broer niet had gekund. Denkend aan het waar, hoe, wanneer en vooral het waarom met Dodie en de neger, begint de onmogelijkheid zich echter al vrij gauw af te zetten. Van daadwerkelijk handelen is geen sprake, obsessie van zijn broer wordt alleen maar erger, slaat over op de neger, Dodie irriteert, de aanvankelijk toch gunstige sfeer wordt verstikkend en de strandscene herhaalt zich min of meer. Een soort wens-droom waarin de ik-figuur, als hulpe van de neger, revanche denkt te nemen op het Gazelle Meisje door nu haar te (her)begraven.

(...) 'Toen ging hij (de neger, D.Z.) haar met zand bedekken. Hij zei dat ik ook mee moest helpen. Dat we anders niet klaar zouden zijn voor het licht werd. Toen ze helemaal bedekt was drukte hij de zandheuvel vol schelpen. Hij bleef er even naar kijken en begon te rillen. In paniek keek hij om zich heen. Ineens rende hij naar zee. Met enorme sprongen. Ik liep achter hem aan. Ik kon hem niet inhalen. Voor me stortte hij zich in de schuimende golven. Als een waanzinnige liep ik door het terugtrekkende water. Tot aan mijn oksels tastte ik in het schuim rond op de plaats waar hij verdwenen was. Ik kon hem niet meer vinden. Hij moest door het water meegesleurd zijn. Ik rende terug naar de plaats waar we Gazelle Meisje begraven hadden. Ik duwde en schepte het zand van haar af. Ineens stuitte ik op het lichtblauwe legerjack. Ik verstijfde van schrik. Het was mijn broer die daar voor me in de geopende berg zand lag. Zijn handen lagen gevouwen in zijn schoot. Er zat bijna geen vlees meer aan. Het moest er door het zand afgeslepen zijn(...).'

'Horrible Tango' eindigt met een (gedroomd) duel op de sabel (een familiestuk!) tussen de ik-figuur en de neger. De ik-figuur komt eruit als winnaar omdat hij deze keer, bij afwezigheid van Jesse Owens (negersprinter waarmee zijn broer hem altijd pestte, en waardoor hij nooit van zijn broer kon winnen) sneller loopt.

Driehoeksverhouding

Of de laatst geciteerde regel, dat het einde vormt van 'Horrible Tango', inderdaad meer geeft dan een moment (bevrijdings)gevoel, laat zich moeilijk voorspellen. Al was het maar omdat in wezen niet de ik-figuur maar Dodie er voor zorgt dat de neger vertrekt, en de ik-figuur uiteindelijk, bij het wegbrengen van de neger, precies hetzelfde doet als met zijn broer: Afscheid nemen van iemand die je niet kunt verlaten... Vooral hierom is een gespannen uitzien naar de volgende Wolkers al meer dan de moeite waard. Om nog maar te zwijgen over hoe Wolkers verder gaat werken met de in 'Horrible Tango' geïntroduceerde (leefbare?) driehoeksverhouding, en de tussen de regels door aanwezige homoseksuele tendenzen van de ik-figuur.

Wél is daarbij te hopen dat de vorm minder verwarrend zal zijn. In 'Horrible Tango' is er mijns inziens vaak onnodig een teveel aan angststromen en een te onverwachts springen van heden naar verleden, waardoor de lezer helaas het zicht bijna volledig wordt ontnomen. Staat evenwel direct het 'oordeel' tegenover dat de lezer wel gedwongen wordt om 'Horrible Tango' een paar maal te lezen, om het daarna niet meer weg te kunnen leggen... DICK ZAAL

BOEKBESPREKING

Amsterdam tegen het lijf lopen, het heeft iets voorbestemds in zich. En dus moet hij handelen. Temeer daar de omstandigheden vrijwel identiek zijn. Hoofdpersonen nu: Dodie, de neger en hij-zelf. Eén vrouw, twee mannen. Hoofdpersonen vroeger: Een door zijn ouders in huis genomen Hongaars meisje, zijn oudere broer en hij-zelf. Eén vrouw, twee mannen. Extra: Dodie is ook van Hongaarse afkomst, de neger lijkt, vanwege het feit dat hij van Guadeloupe komt en nauwelijks één woord Nederlandse spreekt, in z'n bijna zwijgend stil-zijn, dezelfde ondergrondelijkheid te bezitten als de broer.

Maar het belangrijkste is wel dat de ik-figuur evenals ten aanzien van zijn broer, ook voor de neger een liefde-haat

LIEF EN LEED IN GRENOBLE!

BIJ DE FOTO'S:

Linksboven: Kees Verkerk en Ard Schenk.

Links: Zelfs Piet Zwanenburg kon Elly van de Brom niet troosten.

Geheel boven: De deelnemers aan de Winterspelen doen zich tegoed aan de 'Franse keuken...'

Midden: Een dolgelukkige Carry Geyssen met coach Piet Zwanenburg.

Boven: Het Olympische kampioenspaar kunstrijden Ludmilla Belousova en Oleg Protopopov uit Rusland.